

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 376,378

М.К. ВАЙНОВСЬКА

ВНУТРІШНЬОШКІЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ ЗРОСТАННЯМ УЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлено проблему професійного зростання вчителя й обґрунтовано підходи та напрями внутрішкільного управління процесом підвищення рівня професіоналізму й педагогічної майстерності вчителя загальноосвітнього закладу.

Ключові слова: загальноосвітній заклад, учитель, внутрішкільне управління.

В умовах кризи національного ринку інтелектуальних послуг проблема професійної підготовки вчителя є актуальною.

Для її вирішення необхідно створити відповідні умови, які сприяють професійному становленню вчителя і його адаптації до мінливих соціальних умов, спрямуванню на виконання замовлення суспільства.

Очевидно, що існує особлива потреба в цілеспрямованій підготовці вчителя до професійної діяльності; озброєнні його новітніми педагогічними технологіями, вмінням творчого їх переосмислення й навичками використання в діяльності.

На вчителя покладена важлива місія – забезпечити учневі повноцінне життя, сприяти становленню його як особистості, як творця й проектувальника власного життя.

Щоб цього досягти, необхідно створити повноцінну систему діяльності всього закладу, системно управляти педагогічним процесом, враховуючи всі його взаємопов'язані складові, здійснюючи всі програмно-цільові підходи в управлінні.

Такі сучасні вимоги спрямовують керівників загальноосвітніх закладів до розробки нових освітніх моделей, які передбачають гуманізацію навчально-виховного процесу, підвищують рівень моралі та духовності його учасників на основі партнерства, співробітництва, забезпечують суб'єкт-суб'єкті відносини.

Мета статті – висвітлити проблему професійного зростання вчителя й обґрунтувати основні підходи та напрями внутрішкільного управління процесом підвищення рівня професіоналізму й педагогічної майстерності вчителя загальноосвітнього закладу.

Зрозуміло, що йдеться про професійне самовдосконалення як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції й розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку [9, с. 41].

В. Сухомлинський зауважував: “Завдання директора – допомогти кожному вчителю в створенні індивідуальної творчої лабораторії... Найголовніше в цій роботі – розкрити перед учителем залежність результатів його діяльності від його знань, культури, від того, що він читає, як вчиться, як збагачує свої знання...” [8, с. 72].

Нам імпонує думка І.А. Зязюна про те, що в професійному зростанні педагога важливим чинником є виконання ним професійних функцій. Учений виокремлює їх так: навчальна (дидактична) функція (як носій знань учитель передає їх учням, а з часом виникала потреба не передавати знання, а вчити, як здобувати їх: учитель є проводирем у лабіринті знань); розвивальна функція (створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу дитини, її саморозкриття, самоствердження); виховна функція (вміння трансформувати цілі, що їх поставило суспільство перед школою, у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних якостей особистості в кожного школяра); громадсько-педагогічна функція (робота з батьками, відвідування учнів удома) [3, с. 13].

Стає очевидним, що ключовою фігурою в освітній системі є педагог. Без педагогів високого рівня професійності втілити вказані функції неможливо. Необхідно створити в загальноосвітньому закладі умови для стійкого розвитку особистості та професійної самореалізації фахівців.

Отже, рівень професійності вчителя слід розвивати систематично (безперервно), поетапно.

Досвід переконує, що молодий спеціаліст, який приходить до школи, має гарну теоретичну підготовку, але ще певний час на першому етапі потребує набуття методико-технологічних навичок, якими він оволодіває, якщо в закладі добре поставлена науково-методична робота, індивідуальна робота з учителем, робота шкільних профільних методичних об'єднань, творчих груп, постійно діючих семінарів, круглих столів, конференцій. На другому етапі виникає необхідність підвищення рівня професійних умінь учителя шляхом самоосвіти. Для успішної роботи з дітьми в сучасних умовах необхідно опанувати педагогіку, вікову та педагогічну психологію, валеологію, праксеологію (науку про ефективність діяльності), андрагогіку (навчання дорослих), менеджмент в освіті.

На третьому етапі обов'язковим є формування позитивних особистісних якостей учителя.

“Складниками професіоналізму в будь-якій професії є компетентність та озброєність системою вмінь. У педагогічній діяльності для професіонала замало лише цих двох компонентів. Потрібні певні особистісні якості, адже сам педагог є інструментом впливу на учня. Цей інструмент – його душа – має бути чутливим до іншої людини, гуманним у своїх помислах” [3, с. 13].

Необхідно спрямувати вчителя до виховання інтелігентності та підвищення рівня загальної культури.

На нашу думку, найголовнішим у цьому процесі є виховання висококваліфікованих спеціалістів, які б мали позитивну кваліфікаційну характеристику.

“... Школа сьогодні – це територія прогресу. У керівника закладу освіти, таким чином, іншого вибору немає, ніж створити умови для розвитку школи. А розвиток школи – це процес засвоєння інновацій. Тобто розвиток можливий тільки за рахунок нового: технологій, підходів, методів, концептуальних моделей...” [4, с. 157].

Важливим елементом на всіх етапах роботи з учителем є формування готовності, спрямованої на самовизначення й самовираження педагога в навчально-професійній діяльності. Вчитель у процесі свого творчого становлення проходить кілька етапів послідовного оволодіння інноваційною діяльністю: 1) емоційне сприйняття, яке ґрунтується на інтуїтивному способі професійної

діяльності, 2) частково-пошуковий спосіб діяльності; 3) творче застосування, що ґрунтується на евристичному способі професійної діяльності.

Знаходимо підтвердження нашої думки в І.А. Зазюна: “Кожний учитель має свої професійні установки, які зумовлюють вибір системи керування діяльністю учня. Добре відомі такі різновиди професійно-педагогічних установок: учитель навчає, а учні вчаться; вчитель уже знає, а учень не знає нічого; вчитель говорить, а учні мусять його слухати; вчитель карає, а учні мають йому підкоритися..., керування..., не враховує активної позиції учня...” [3, с. 18]. За такої професійно-педагогічної діяльності вчитель не виховає в учневі активного суб’єкта навчання, не зможе розвинути здібності учня із самокерування власною діяльністю.

Відчутна криза в освітній сфері суспільства, тому постає необхідність знаходження змін, насамперед, у духовній сфері людини. Учитель повинен готувати школяра до майбутнього життя, до сприйняття тих динамічних змін у суспільстві, які вимагатимуть власного вибору, сприятимуть успішному втіленню життєвих проєктів, планів.

Отже, учитель покликаний націлювати учнів на проєктування власного життя.

Виникає необхідність підготовки вчителя до змін: “Серйозні зміни відбулися не лише у свідомості вчителів, а також батьків та учнів... Прагматичний підхід молоді до освіти приводить до переоцінки ролі і місця педагогів, значення їхньої праці...” [6, с. 155].

Що хочуть змінити учні? Сучасні учні хочуть, щоб на першому місці були такі професійні якості педагогів: розуміння учнів, їхніх запитів; почуття гумору; уміння навчити того, що треба учневі; уміння спілкуватися і взаємодіяти; справедливість і неупередженість [6, с. 156].

Як бачимо, перебудова шкільної освіти на ринкових засадах вимагає продуктивних змін і в особистості вчителя.

І. Підласий зазначає: “У ринкових умовах люди дивляться на навчання і виховання переважно з прагматичної точки зору..., продуктивне навчання, на відміну від шкільного вивчення предметів, розуміють як таке, що забезпечує реальний зв’язок освіти з життям, таке, що відкриває перспективу молодим людям за допомогою освітніх знань і вмінь знайти роботу, досягти успіху в житті...” [6, с. 139].

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що кваліфікація і професіоналізм вчителя – це основні передумови успішності і його, і вихованців.

С. Сисоєва зауважує, що сьогодні вищі навчальні заклади за панівною традицією готують не стільки вчителя-вихователя, скільки викладача того чи іншого предмета [7, с. 191]. Зокрема, сьогодні необхідно виховувати у вчителя професійно-педагогічну спрямованість мислення, озброювати його загальнопедагогічними знаннями й уміннями на ґрунтовній психологічній і фізіологічній основі.

Так, проблему формування майстерності в професійній діяльності майбутнього вчителя розглянуті в роботах Ю. Азарова, Г. Грінченка, І. Зязюна, Н. Тарасевич; проблеми з професіографічного дослідження праці педагога висвітлена в роботах В. Бондар, А. Вербицького, Є. Гришина, Н. Кузьміної, О. Киричука, В. Сластьоніна.

Очевидно, що особливого значення набувають дослідження, спрямовані на вивчення професійної діяльності вчителя, розв’язання проблеми підготовки

його до ефективної педагогічної діяльності. Це ще раз підкреслює необхідність цілеспрямованого управління професійним зростанням педагога, формуванням професійної техніки (внутрішня техніка саморегуляції, зовнішні засоби виразності, культура вербальної професійної поведінки, методи контактної взаємодії), дати можливість учителю виявити себе як професіонала, як висококваліфікованого спеціаліста з високим рівнем педагогічної майстерності.

Закономірним є бажання керівника загальноосвітнього закладу зробити свою школу передовою, забезпечити успішність управління інноваційними процесами. Такий підхід потребує підвищення рівня педагогічної майстерності вчителів, залучення їх до творчо-пошукової роботи.

Виникає потреба глибоко проаналізувати стан створеної системи, відстежити існуючі тенденції й закономірності та розробити систему прогнозів, методів модернізації з наступною корекцією.

Ми вважаємо, що переважають такі види управлінської діяльності, як: організація цілеспрямованого управління інноваційними процесами, координація та стимулювання. Координація допоможе уникнути хаосу, аритмії, а стимулювання підвищить рівень зацікавленості всіх учасників підсистем.

Нашу увагу привертають проблеми загальної теорії управління, розроблені В. Афанасьєвим, Д. Кайдановим, О. Мармазою, Г. Поповим, В. Симоновим, Р. Сакуровим, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИМ, Є. РОМАНОВСЬКИМ, О. ПОНОМАРЬОВИМ, Є. ПАВЛЮТЕНКОМ.

Нам імпонує думка Р. Шакурова про те, що "...управління – регулювання будь-якої системи... для отримання потрібного результату..., управління педагогічним колективом має дві головні цілі. Одна з них – організація навчально-виховного процесу, а інша – задоволення особистих потреб та інтересів співробітників школи, учителів..." [10, с. 5].

Внутрішньошкільне управління професійним зростанням учителя має на меті виховати педагога нової генерації, з високим рівнем професіоналізму й творчості, здатного до нового педагогічного мислення, готового до переорієнтування педагогічної діяльності з предметно-змістових проблем на людино-предметні (незалежно від навчального предмета, незважаючи на його важливість). За такої переорієнтації на першому місці має бути особистість керівника школи, учителя та учня з їх неповторністю й здатністю до самовдосконалення.

Звернемося до протоколу наших дослідно-експериментальних розвідок. Нами було проведено опитування 200 слухачів ЗОШПО (учителів, різних за фахом). Їм було запропоновано вибрати із загальної кількості тверджень найважливіші.

Пронумеруйте за рівнем значущості для Вас твердження, що є пріоритетним в організації навчально-виховного процесу:

- теоретична і практична підготовка учня;
- організація пізнавальної діяльності;
- взаємодія між учителем і учнем, процес спільної діяльності;
- фронтальне управління діяльністю учнів;
- максимальна індивідуалізація навчання;
- створення радісного настрою в учнів;
- моделювання ситуації успіху;
- уміння підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні;
- прогнозування наслідків взаємодії в конкретних педагогічних ситуаціях;

- здатність до педагогічної імпровізації та інтерпретації;
- уміння застосовувати засоби виховного впливу на рівні інтеріоризації;
- встановлення педагогічного контакту;
- стимулювання учнів у подоланні різних “бар’єрів”;
- вплив на позитивний стан школярів у навчально-виховному процесі;
- зняття напруження та втоми;
- чутливе ставлення до дитячих переживань;
- організація творчої діяльності учнів;
- розвиток духовного потенціалу учнів;
- потреба в духовному взаємозбагаченні вчителя з учнями;
- прагнення до відчуття краси й задоволення від творчої співпраці з учнем;
- залучення учнів до самостійної роботи;
- формування знань, умінь та навичок вивченого матеріалу;
- забезпечення суб’єкт-суб’єктних відносин у Навчально-виховному процесі;
- організація гуманістичних відносин спілкування в процесі творчої діяльності учнів;
- відбір змісту навчального матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів;
- створення власних методик, нових ідей, індивідуального стилю роботи;
- перетворення учнівської аудиторії в дійову особу;
- експрес-контроль знань;
- лабораторно-практичні вправи;
- ігрові технології;
- технологія дидактичного вдосконалення й реконструювання навчального матеріалу.

Наведемо дані обробки результатів опитування слухачів КЗ “ЗОППО” ЗОР у вигляді таблиці за рівнем значущості тверджень, вибраних респондентами.

Таблиця

Результати опитування слухачів КЗ “ЗОППО” ЗОР (різних за фахом)

Рівень значущості	Зміст тверджень, запропонованих учителям для вибору за рівнем значущості	Кількість респондентів, осіб	%
1	Теоретична і практична підготовка учнів	200	100
1	Формування знань, умінь та навичок вивченого матеріалу	200	100
1	Експрес-контроль знань	200	100
1	Лабораторно-практичні вправи	200	100
2	Фронтальне управління діяльністю учнів	160	80
2	Вибір змісту навчального матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів	160	80
3	Організація пізнавальної діяльності	150	75
3	Залучення учнів до самостійної роботи	120	60
4	Максимальна індивідуалізація навчання	80	40
4	Симулювання учнів у подоланні різних “бар’єрів”	80	40
4	Зняття напруження та втоми	85	40

Продовження табл.

Рівень значущості	Зміст тверджень, запропонованих учителям для вибору за рівнем значущості	Кількість респондентів, осіб	%
4	Технологія дидактичного вдосконалення й реконструювання навчального матеріалу	80	40
5	Взаємодія між учителем і учнем, процес спільної діяльності	70	35
5	Встановлення педагогічного контакту	65	32,5
5	Організація творчої діяльності	70	35
6	Уміння підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні	60	30
7	Створення радісного настрою в учнів	50	25
7	Вплив на позитивний емоційний стан школярів у навчально-виховному процесі	50	25
7	Забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин у навчально-виховному процесі	50	25
7	Створення власних методик, нових ідей, індивідуального стилю роботи	50	25
8	Моделювання ситуації успіху	40	20
8	Уміння застосовувати засоби виховного впливу на рівні інтеріоризації	40	20
8	Чутливе ставлення до дитячих переживань	40	20
8	Організація гуманістичних відносин спілкування в процесі творчої діяльності учнів	40	20
9	Прагнення до відчуття краси й задоволення від творчої співпраці з учнем	38	19
10	Прогнозування наслідків взаємодії в конкретних педагогічних ситуаціях	30	15
10	Перетворення учнівської аудиторії в дійову особу	30	15
11	Потреба в духовному взаємозбагаченні вчителя і учня	27	12,7
12	Розвиток духовного потенціалу особистості школяра	25	12,5
13	Здатність до педагогічної імпровізації та інтерпретації	20	10

Як бачимо, результати опитування свідчать, які із запропонованих тверджень є найважливішими для вчителів в організації навчально-виховного процесу з погляду предмета, який вони викладають. Вони віддають перевагу предметно-змістовим проблемам педагогічної діяльності. У зв'язку із цим 200 респондентів (100%) обрали твердження: теоретична і практична підготовка учнів, формування знань, умінь і навичок вивченого матеріалу, експрес-контроль знань, лабораторно-практичні вправи. На нашу думку, це пояснюється тим, що певний період важливими завданнями вищої освіти вважали підготовку спеціаліста високої кваліфікації, який мав оволодіти сукупністю наукових та практичних знань для навчання учнів, і зовсім не враховували, які людські якості йому притаманні, яким вихователем він стане.

На другому й третьому місці, відповідно, 160 (80%) та 120–150 респондентів (75–80%) обрали: фронтальне управління діяльністю учнів, вибір змісту навчального матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів, організація пізнавальної діяльності, залучення учнів до самостійної роботи.

Не випадково на останньому місці виявилися: уміння застосовувати засоби виховного впливу на рівні інтеріоризації (40 респондентів (20%)); чутливе ставлення до дитячих переживань (40 респондентів (20%)); організація гуманістичних відносин спілкування в процесі творчої діяльності учнів (40 респондентів (20%)); перетворення учнівської аудиторії в дійову особу (30 респондентів (15%)); потреба в духовному взаємозбагаченні вчителя й учня (27 респондентів (12,7%)); розвиток духовного потенціалу особистості школяра (25 респондентів (12,5%)); здатність до педагогічної імпровізації та інтерпретації (20 респондентів (10%)).

Дані дослідження підтверджують той факт, що сучасний учитель не готовий застерегти учня від втрати духовних орієнтирів, спрямувати на розпізнавання справжніх життєвих цінностей, тому виникає необхідність фундаментальної переорієнтації педагогічної діяльності вчителя з предметно-змістової на людино-предметну.

Очевидно, то сьогодні вчитель не повністю готовий здійснювати переорієнтацію навчально-виховного процесу з навчально-дисциплінарної моделі взаємодії з учнями на особистісно орієнтовану. Виникає необхідність створення відповідних педагогічних умов для того, щоб допомогти вчителю відбутися самому як людині з високими моральними якостями, набути найкращих особистісних рис, наповнитися духом творчого пошуку, красою творчої співпраці з учнем, вказуючи шлях до істини, зробити його душу прекрасною – стати майстром педагогічної справи, опанувати різнобічні аспекти педагогічної майстерності, які сягають корінням педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Видатний педагог вважав головним предметом у школі людинознавство, а в основу педагогічної майстерності вкладав здатність розуміти й відчувати душу дитини.

Виходить, що вчитель повинен постійно працювати над собою, самовдосконалюватися, а головне – бути чутливим до змін, удосконалювати навички проектування оновленого навчального процесу.

Таким чином, ми дійшли висновку, що важливо готувати вчителя до роботи в інноваційному режимі.

Насамперед, ми мусимо плекати вчителя з високими якостями педагога – гуманіста, представника нового педагогічного мислення, який має виконувати такі функції:

- виховання гуманної особистості (щирої, людяної, доброзичливої, милосердної);
- переоцінювання всіх компонентів педагогічного процесу;
- усвідомлення людиноствірної функції гуманізації;
- розуміння особистісних цілей, запитів та інтересів;
- створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку;
- забезпечення формування відносин співробітництва між учасниками педагогічного процесу;
- виявлення поваги до особистості дитини.

Важливе місце в структурі внутрішнього управління професійним зростанням учителя відіграє саме управлінський компонент, бо професійна педагогічна діяльність – це діяльність управлінця, організатора навчальної та виховної роботи як з учнями, так і з батьками.

Важливою особистістю управлінця-педагога є його особистісні якості.

Професійним зростанням учителя можна управляти. Найбільше нам імпонує особистісний підхід, до якого домінантою управління є людина, її особистий розвиток і вдосконалення, її інтереси й прагнення. За такого підходу використовується людський фактор через створення умов і можливостей максимальної самореалізації особистості, через виявлення здібностей, розкриття творчого потенціалу.

Ми вважаємо, що в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі має бути створена чітка система роботи з учителем.

Ми пропонуємо модель управління професійним зростанням учителя в загальноосвітньому закладі.

Стає очевидним, як сучасний учитель-професіонал повинен підвищувати професійну підготовку, щоб виконати покладені на нього завдання.

Ми дотримуємося думки О. Пехоти щодо індивідуально-особистісного підходу у професійному становленні вчителя, зокрема:

- ознайомлення вчителя із закономірностями процесу індивідуального професійного розвитку;
- створення вчителем індивідуальної теоретичної моделі власного професійного розвитку;
- забезпечення сприйняття вчителем моделі як цілесмислового конструкта, що визначає систему засобів професійного саморозвитку;
- створення умов для самостійної діяльності вчителя, системи засобів самопізнання, саморозуміння, самокорекції й самопобудови [5].

Керівник закладу повинен створити такі умови, за яких учитель мав би змогу виявити свої найбільш значущі професійні якості, забезпечити соціально-психологічні умови актуалізації творчого потенціалу педагога, стимулювання його професійно-особистісного зростання.

Ідучи за Р. Бернсом, який вказував, що позитивна “Я-концепція” визначається трьома чинниками, а саме: “твердою переконаністю в імпонуванні іншим людям; упевненістю в здатності до того чи іншого виду діяльності і почуттям власної значущості” [1]. Ми маємо можливість цілеспрямованого спостереження за педагогічною діяльністю вчителя, інтерпретації його ціннісних установок щодо себе в процесі спілкування з ним.

Важливим етапом у роботі з педагогом є відвідування його уроків керівником школи, керівник реалізує одну з управлінських функцій, а вчитель репрезентує себе як фахівець.

Професійне зростання вчителя залежить від майстерності керівника, його творчого управлінського потенціалу, від його здатності бачити в самому собі ті якості, які він хоче сформувати в своїх підлеглих. “Керувати – означає приводити співробітників до успіхів і до самореалізації” [2, с. 17].

Таким чином, професійне вдосконалення – це рух від самоосмислення вчителем себе як особистості, фахівця-професіонала до самореалізації й саморегуляції. Головне, щоб у цьому процесі була тісна взаємодія між керівником зага-

льноосвітнього закладу та вчителем, який має бажання й усвідомлює необхідність підвищення свого професійного рівня.

Список використаної літератури

1. Бернс Р. Развитие “Я – концепции” и воспитание : пер. с англ. / Р. Бернс. – М., 1986.
2. Зигерт В. Руководитель без конфликтов : сокр. пер. с нем. / В. Зигерт, Л. Ланг. – М., 1990.
3. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоніс та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К. : СПД Богдано-ва А.М., 2008. – 376 с.
4. Мармаза І.О. Інноваційний підхід до управління закладом / І.О. Мармаза. – Х. : Основа, 2004. – 240 с.
5. Пехота О.М. Розвиток технологічного підходу в освіті / О.М. Пехота // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловна та ін. ; за ред. С.О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
6. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя / І.П. Підласий. – Х. : Основа, 2009. – 360 с.
7. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К. : Полиграфкнига, 1996. – 406 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 4. – 640 с.
9. Фуціма М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М.М. Фуціма. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
10. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р.Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013.

Вайновская М.К. Внутрешкольное управление профессиональным ростом учителя общеобразовательной школы

В статье освещена проблема профессионального роста учителя, обоснованные подходы и направления процессом повышения уровня профессионализма и педагогического мастерства учителя общеобразовательного заведения.

Ключевые слова: *общеобразовательная школа, учитель, внутрешкольное управление.*

Vaynovska M.K. A secondary school teacher inner management of professional growth

This article deals with a problem of professional growth of a teacher and the basis of approaches and directions of inner management of a process of raising the professional and pedagogical skills of a secondary school teacher.

Key words: *secondary school teacher, vnutrishkol-operating.*